

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MUŞ İLİ KÖY TAVUKÇULUĞUNUN MEVCUT DURUM
ANALİZİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SUAT BARİK

ZOOTEKNİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hakan İNCİ

BİNGÖL-2020

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MUŞ İLİ KÖY TAVUKÇULUĞUNUN MEVCUT DURUM
ANALİZİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suat BARİK

Enstitü Anabilim Dalı : ZOOTEKNİ

Bu tez 09.01.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr.
Turgay ŞENGÜL
Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr.
Ahmet AYDIN
Üye

Yrd. Doç. Dr.
Hakan İNCİ
Üye

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. İbrahim Y. ERDOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez çalışmaları boyunca katkı sağlayan ve bilgi birikimini sunan, çalışmanın başından sonuna kadar gerekli olan desteği veren değerli bölüm başkanı Prof. Dr. Turgay ŞENGÜL'e teşekkür ederim. Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süre içinde bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren, deneysel çalışmaların yapılması ve yorumlanması esnasında yardımlarını esirgemeyen, danışman hocam Doç. Dr. Hakan İNCİ'ye teşekkür ederim. Analiz aşamasında katkı sağlayan Arş. Gör. Dr. Ersin KARAKAYA'ya destek ve emeklerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak benim için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve dualarını esirgemeyen aileme, tezin hazırlanması sırasında gösterdikleri sabır, fedakârlık ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Suat BARİK
Bingöl 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Köy Tavukçuluğunun Tanımı.....	1
1.2. Türkiye ve Muş'ta Kümes Hayvancılığının Mevcut Durumu.....	2
2. KAYNAK ÖZETLERİ.....	6
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	17
3.1. Materyal.....	17
3.2. Yöntem.....	19
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	20
4.1. Yetiştiricilerin Sosyo Demografik Özellikleri.....	20
4.2. İlçeler İtibariyle Gelir Kaynaklarının Önem Sırası	21
4.3. Köy Tavukçuluğu Yapılma Durumu ve Köy Tavukçuluğunun Yapılma Nedeni.....	23

4.4. İşletmelerin Teknik Ve Yapısal Özelliklerin Belirlenmesi	24
4.5. İşletmelerdeki Kümese Ait Bilgiler.....	29
4.6. Yetiştiricilerin Köy Tavukçuluğu Hakkındaki Düşünceleri.....	30
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	32
KAYNAKLAR.....	35
ÖZGEÇMİŞ.....	40

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

kg	: Kilogram
TRB2	: Düzey 2 Van alt bölgesi (Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illeri)
TRB22	: Muş
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd	: Ve diğerleri
FAO	: Food and Agriculture Organization
g	: Gram
LIFDC	: Low-Income Food-Deficit Countries
KT	: Köy Tavukçuluğu
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye’de 2019 yılı itibariyle türlerine göre kümes hayvanları sayısı (adet)...	2
Şekil 2. Türkiye’de yıllar itibariyle tavuk üretimi verileri.....	3
Şekil 3. Türkiye, (TRB2 Bölgesi) ve Muş iline (TRB22) ait canlı kümes hayvan sayıları.....	3
Şekil 4. TRB2 Bölgesi 2004-2019 yılları arasındaki et ve yumurta tavuğu sayısının değişimi.....	4
Şekil 5. Muş ilinde 2004-2019 yılları arasındaki et ve yumurta tavuğu sayısının değişimi.....	4
Şekil 6. Muş ili haritası.....	21
Şekil 7. İşletmedeki tavuk ve horozların genotipleri.....	28
Şekil 8. Hayvanların ölüm oranlarının mevsimlere göre dağılımı.....	29
Şekil 9. Hastalıkların sürüye olan etkisi.....	30

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Muş ili merkez ve ilçelerindeki canlı kümes hayvanları sayısı.....	5
Tablo 2. Yetiştiricilerin sosyo- demografik özelliklerine ait istatistiki değerler.....	24
Tablo 3. İlçeler itibariyle gelir kaynaklarının önem sırası	25
Tablo 4. İlçeler itibariyle köy tavukçuluğunun yapılma nedeni	26
Tablo 5. İşletmelerde bulunan hayvan varlığı.....	27
Tablo 6. İşletmelerde yumurta ve et üretimine ait veriler.....	32

MUŞ İLİ KÖY TAVUKÇULUĞUNUN MEVCUT DURUM ANALİZİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ÖZET

Bu çalışma, Muş ili köy tavukçuluğunun mevcut durumunu ortaya koyarak, köy tavukçuluğu yapan yetiştiricilerin sorunlarının belirlenerek, çözüm önerileri geliştirilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, oransal örnekleme yöntemi kullanılarak, üreticilerle yüz yüze yapılan anket verilerinden yararlanılmıştır. Bu anketlerde üreticilerin sosyo-demografik yapıları, işletme kümeslerinin yapıları, yetiştiricilerin bakım ve besleme bilgileri ve yetiştirici sorunlarının belirlenmesine yönelik sorular yer almıştır. Bu araştırma, Muş ilinde yapılan köy tavukçuluğunun yapısını ortaya koyması ve ileride yapılacak olan çalışmalara fikir vermesi açısından önem taşımaktadır. Araştırma bulgularına göre; işletmelerde kooperatif üyesi olan yetiştirici olmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin %88'inde tavukların dışarıdan (yetiştiricilik yapan akraba ya da komşudan) alındığı sonucu belirlenmiştir. Yetiştiricilerin büyük bir kısmının (%96,3) köy tavuğu yetiştirdiği belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde toplam hayvan sayısının %58,9'unun kanatlı hayvanlardan oluştuğu belirlenmiştir. İşletmede bulunan tavuk ve horozların ırklarının büyük bir kısmının (%88) karışık köy sürüleri olduğu tespit edilmiştir. Yetiştiricilere göre köy tavukçuluğunun en önemli sorunları; %68,8 oranında hastalıklar, %9,2 oranında barınak yetersizliği ve %9,2 oranında ise yem maliyetleri olarak belirlenmiştir. Yetiştiriciler köy tavukçuluğunda en önemli gördükleri sorunun çözümü olarak, %40 oranında aşı desteği, %13 oranında barınak desteği oluşturmayı ve %11 oranında ise genel olarak devlet desteği seçeneklerini belirlemişlerdir.

Çalışma sonucunda; Muş ili köy tavukçuluğunun geleneksel köy tavukçuluğu şeklinde yürütüldüğü sonucuna varılmıştır. Yetiştiricilerin özellikle tavuk hastalıkları, devlet destekleri, yem gideri ve ürünleri pazarlama gibi konularda önemli sorunları olduğu ve bu sorunlarının çözümü için gerekli strateji ve politikaların geliştirilmesinin gerekli olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muş ili, köy tavukçuluğu, bakım- besleme, sağlık-koruma, pazarlama.

CURRENT SITUATION ANALYSIS, ITS PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS OF MUS VILLAGE POULTRY

ABSTRACT

This study was carried out in order to determine the problems of the village poultry breeders and to offer solutions to these problems by revealing the current situation of village poultry in Muş. Face-to-face surveys with breeders in villages selected by proportional sampling method were used in the study. It was aimed to reveal the socio-demographic status of the breeders, the shelter structures of the enterprises, the maintenance information of the breeders and the breeder problems in the questionnaires applied to the breeders. This research is important in terms of revealing the structure of village poultry in Muş province and giving an idea for future studies. According to the research findings; It has been determined that not all breeders are members of the cooperative. It has been determined that in 88% of the enterprises, chickens are purchased from (relatives or neighbors) from outside. It was determined that most of the breeders (96.3%) raised village chickens. The ratio of the number of poultry in the total number of animals has been calculated as 58.9% in the enterprises. Most of the breeds of chickens and roosters (88%) were found to be mixed village herds in the enterprise. According to the breeders, the most important problems of village poultry; Diseases at 68.8%, lack of shelter at 9.2% and feed costs at 9.2%. The breeders determined the solution of the most important problem in the village poultry, as 40% vaccine support, 13% shelter support and 11% state support in general.

In the results of working; It was concluded that village poultry was carried out as traditional village poultry in Muş province. It has been concluded that breeders have important problems especially in chicken diseases, government subsidies, feed expenditures and marketing of products, and it is necessary to develop the necessary strategies and policies to solve these problems.

Keywords: Muş, village poultry, management- feeding, health protection, marketing.

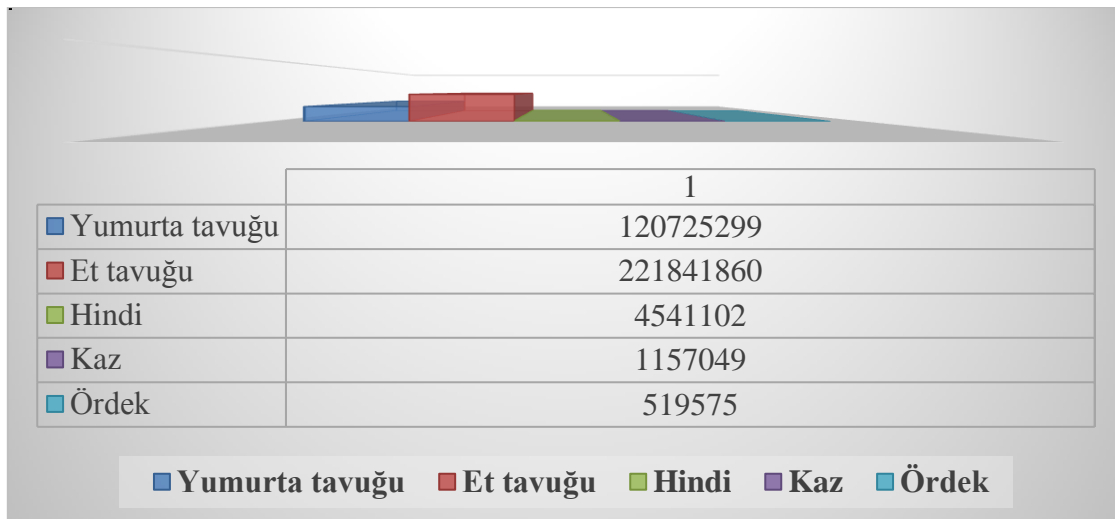
1. GİRİŞ

1.1. Köy Tavukçuluğunun Tanımı

Entansif, yarı entansif ve ekstansif üretim sistemleri kümes hayvanları yetiştiriciliğinde yaygın olarak kullanılan 3 farklı üretim sistemidir. Entansif üretim sisteminde pahalı girdi kullanımı ve yüksek verim var iken, ekstansif üretim sisteminde ise verimlilik az ve girdi kullanımı da düşük düzeydedir. Genellikle ekstansif veya yarı entansif sistemde yürütülen köy tavukçuluğu, genellikle düşük gelirli yetiştiriciler açısından önemlidir (Yurt 2002; Güngördü 2009). Düşük ürün verimine (yumurta ve et) sahip olmaları, ölüm oranlarının ise yüksek olmasına rağmen, dünya genelinde eskiden beri yaygın olarak yapılan köy tavukçuluğu için; sürü büyüklüğü ve elde edilen faydalara göre, “aile tavukçuluğu”, “bahçe tavukçuluğu” veya “ekstansif sistem” gibi çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Ayrıca köy tavukçuluğu için bir başka tanımlama; tavuk sayısına ve yetiştirme amacına göre “geleneksel köy tavukçuluğu”, “gelişmiş köy tavukçuluğu” ve “küçük çaplı köy tavukçuluğu” olarak yapılmıştır (Permin vd 2004; Riise vd 2004; Sonaiya 2009; Şekeroğlu ve Sarıca 2010). “Geleneksel köy tavukçuluğunda özel bir barınağı olmayan hayvanlar, gece ağaçlarda veya diğer hayvanların barınaklarında, gündüz ise geniş bir alanda dolaşarak buldukları yemleri, solucanları ve böcekleri yiyerek yaşarlar. Gelişmiş köy tavukçuluğunda ise hayvanların özel bir barınağı vardır ve hayvanlar, gece çalınmaya karşı, yırtıcı hayvanlardan ve olumsuz çevre şartlarından korunmak amacıyla kümese alınır, gündüz ise kümes etrafında serbestçe dolaşır, besin toplarlar. Hayvanlara, mevsimlere göre bulunan yem kaynaklarından sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa ek yemleme yapılabilir. Köy tavukçuluğunda belli bir ırk yetiştirilmez ve bölgesel popülasyonlara göre ergin dişilerin canlı ağırlığı 1,2-1,5 kg, horozların ise 1,4-2,0 kg'dır. Hayvanların yem ihtiyaçları dönemler itibariyle farklı olabilir. Yılın belirli dönemlerinde dışarıda fazla yiyecek bulan hayvanlara, genellikle ek yem verilmez. Ancak protein ihtiyacı fazla olan civcivlerin beslenmesinde, besin madde içeriği dengelenmiş yemler veya özel olarak üretilen kurtçuklar, solucanlar ve diğer böceklerle yemleme yapılabilir” (Şekeroğlu ve Sarıca 2010).

1.2. Türkiye ve Muş'ta Kümes Hayvancılığının Mevcut Durumu

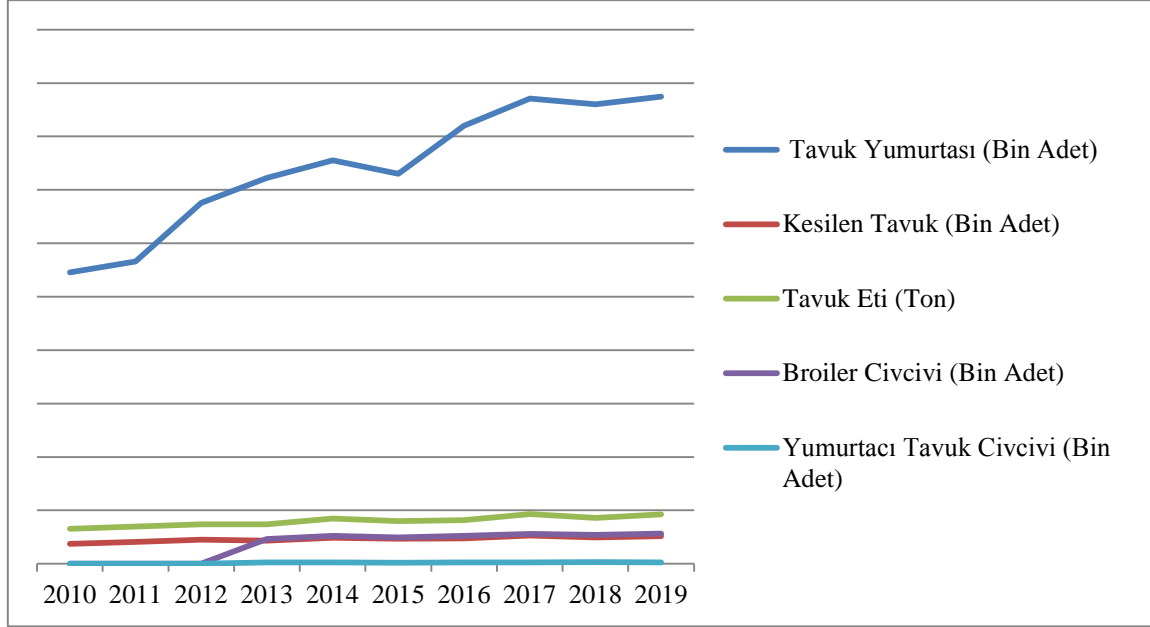
TÜİK (2019) yılı verilerine göre, Türkiye’de kesilen tavuk sayısı 1207088021 adet, kesilen hindi sayısı ise 6188060 adet olarak belirlenmiştir. Tavuk eti 2138451 ton, hindi eti ise 59640 ton olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de 2019 yılı itibariyle türlerine göre kümes hayvanları sayısı şekil 1 ‘de verilmiştir. Toplam 348784885 adet olan kümes hayvanı sayısının %63,7’sinin et tavuğundan, %34,6’sının yumurta tavuğundan, %1,3’ünün hindiden, %0,3’ünün kazdan ve %0,1’inin ise ördekten oluştuğu belirlenmiştir. 2019 yılında Türkiye’de Aralık ayı sonunda tavuk yumurtası 1748749 bin adet, kesilen tavuk sayısı 103669 bin adet ve kesilen hindi sayısı ise 827 bin adet olarak tespit edilmiştir.

Şekil 1. Türkiye’de 2019 yılı itibariyle türlerine göre kümes hayvanları sayısı (adet)

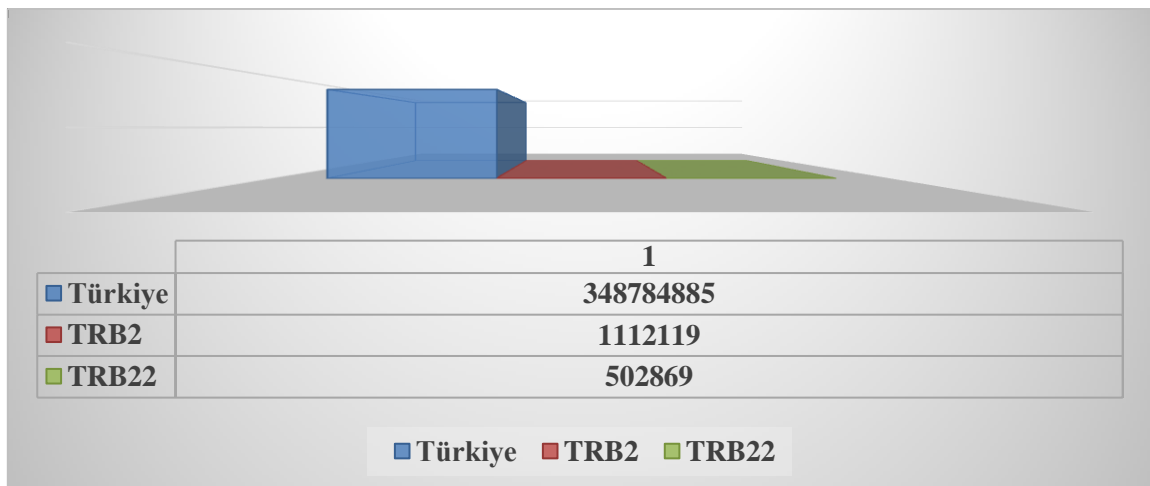
Yıllar itibariyle Türkiye’de tavuk üretim verileri incelendiğinde en fazla dalgalanmanın tavuk yumurtası üretiminde yaşandığı belirlenmiştir. 2010 yılında 1090486 bin adet olan tavuk yumurtası yaklaşık %61 oranında artarak 1748749 bin adet olarak gerçekleşmiştir. Kesilen tavuk sayısı 2010 yılında 74393 bin adet iken 2019 yılında yaklaşık olarak %40 artış göstermiş ve 103669 bin adet olarak gerçekleşmiştir. Kesilen tavuk sayısındaki artışa bağlı olarak 2014 yılında 130652 ton olan tavuk eti 2019 yılında %41 oranında artmış ve 184349 ton olarak gerçekleşmiştir. Broiler ve yumurtacı civciv üretiminde verilere 2013 yılından itibaren erişim sağlanmış olup, broiler civcivi üretimi 2019 yılında

%21,5 artış gösterirken yumurtacı tavuk civcivi üretimi yaklaşık olarak %12 azalma göstermiştir (Şekil 2).

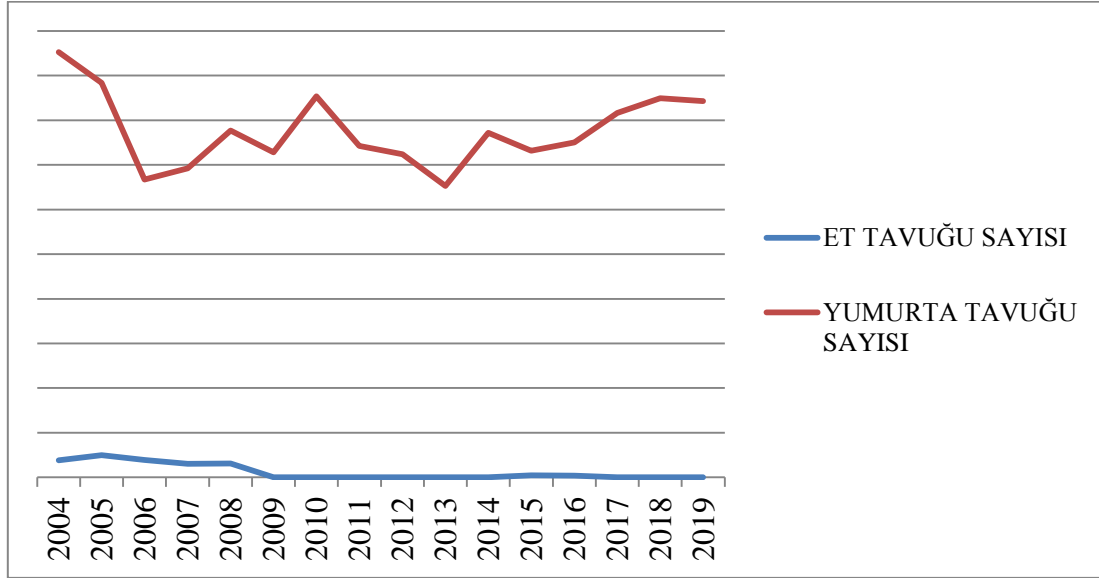
Şekil 2. Türkiye’de yıllar itibariyle tavuk üretimi verileri

2019 yılı Türkiye, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri illeri (TRB2 Bölgesi) ve Muş iline (TRB22) ait canlı kümes hayvan sayıları (baş) şekil 3’te verilmiştir.

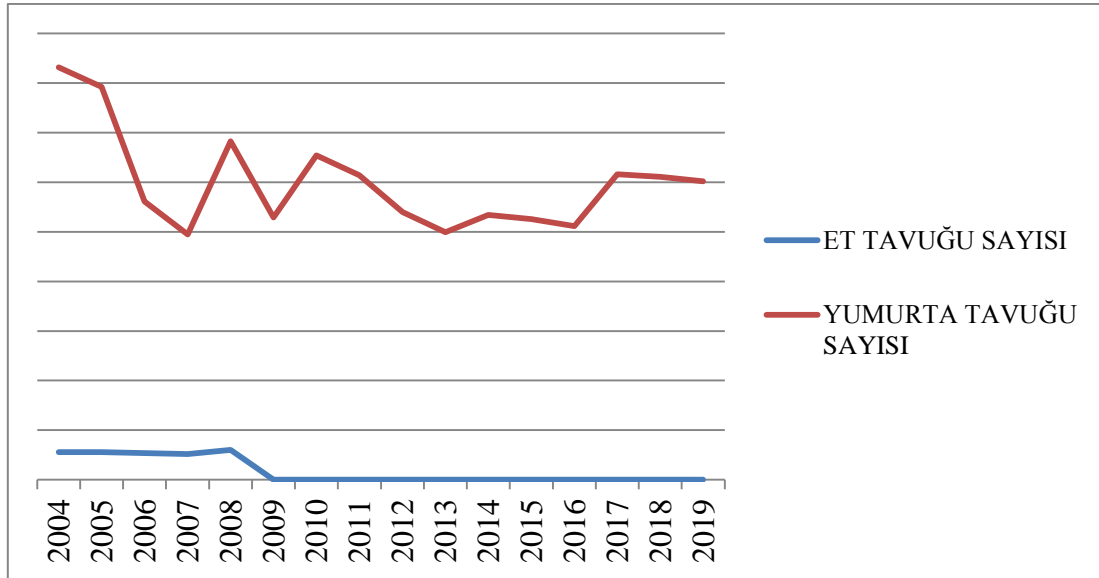

Şekil 3. Türkiye, (TRB2 Bölgesi) ve Muş iline (TRB22) ait canlı kümes hayvan sayıları

TRB2 Bölgesinin Türkiye içindeki payı %0.31, Muş ilinin Türkiye içindeki payı %0.14 ve Muş ilinin TRB2 Bölgesi içindeki payı ise %45.2 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4. TRB2 Bölgesi 2004-2019 yılları arasındaki et ve yumurta tavuğu sayısının değişimi

Şekil 5. Muş ilinde 2004-2019 yılları arasındaki et ve yumurta tavuğu sayısının değişimi

Çizelge 1 incelendiğinde; toplam 300908 adet olan yumurta tavuğunun %41,5'inin Merkez ilçede, %18.3'ünün Varto ilçesinde, %14.7'sinin Malazgirt ilçesinde, % 14,5'inin

Bulanık ilçesinde, %9,3'ünün Hasköy ilçesinde ve %1,5'inin ise Korkut ilçesinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Muş ili merkez ve ilçelerindeki canlı kümes hayvanları sayısı

Canlı hayvan sayısı (adet)	Merkez	Bulanık	Hasköy	Korkut	Malazgirt	Varto	Toplam
Yumurta tavuğu	125,013	43,760	28,000	4350	44,483	55,302	300,908
Hindi	15,804	17,790	4300	2470	19,143	13,108	72,615
Kaz	15,007	33,686	1700	1680	32,851	9112	94,036
Ördek	7649	5140	400	457	18,450	3214	35,310
Toplam	163,473	100,376	34,400	8957	114,927	80,736	502,869

Diğer tarımsal faaliyetlere göre geri planda kalan, fakat özellikle hayvansal protein ihtiyacının %30'dan fazlasının kanatlı hayvanlardan sağlanması ve üretilen fazla ürünlerin pazarlanarak aile bütçesine gelir sağlaması açısından köy tavukçuluğu, kırsal kesimde yoğun olarak yapılmaktadır (FAO 2008; Şekeroğlu ve Sarıca 2010; İnci vd 2015).

Muş ilinde yürütülen bu çalışma, köy tavukçuluğu yapan yetiştiricilerin mevcut durumlarını ortaya koymak ve köy tavukçuluğunda ki sorunlarını belirleyerek, tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getirmek amacıyla yürütülmüştür.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Köy tavukçuluğunun mevcut durumunu belirlemek, sorunlarını tespit ederek bu sorunlara dair çözüm önerileri geliştirmek amacıyla hem yurt dışında hem de yurt içinde birçok çalışma yürütülmüştür. Genellikle bölgesel olarak planlanan bu çalışmaların çoğunda, belirli bir pilot bölgede yürütülen köy tavukçuluğu yapan işletmelerin yapısı incelenmiştir. Köy tavukçuluğu yapan işletmeler üzerine yapılan bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Aini (1990) yaptığı çalışmada, köy sürüleri ürünleri (yumurta ve et) fiyatının entansif sürülerden elde edilen ürünlerden 2-3 kat daha fazla olduğunu belirlemiştir.

(Pandey 1992) tarafından yapılan bir çalışmada, köy tavukçuluğu üretim sisteminin ölüm oranının yüksek, yumurta veriminin düşük, olmasına rağmen dünya genelinde yaygın olarak yapıldığı vurgulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, 5–20 adet arasında tavuk ile köy tavukçuluğu yapıldığı tespit edilmiştir. Köy tavukçuluğu üretim sisteminde tavukların gündüz serbest şekilde dolaşarak yem topladıkları, akşam ise kapalı alana alınarak, ihtiyaç olduğunda tavuklara ilave yem de verildiği belirlenmiştir.

Spradbrow (1993) yaptığı çalışmada, köy tavuklarının bazı yararları: köy tavuklarının çok özel festivaller ve törenlerde kullanılması, gübre sağlaması ve böcek kontrolünü sağlaması olarak sıralanmıştır.

Kitalyi (1998) tarafından yapılan çalışmada, Afrika'nın kırsal bölgelerinde köy tavukçuluğu yetiştiriciliğinin bölgesel tavuk ırklarıyla yürütüldüğü, işletmede birey sayısının ortalama 12-24 kişi arasında olduğu saptanmıştır. Tavuk sayısının ortalama 22,57 adet, her tavuğun yılda 1,1-3,2 defa kuluçkaya yattığı, her kuluçkaya 13-15 adet arasında yumurta konduğu, kuluçka randımanı %71-79 arasında ve ölüm oranı ise %19-66 arasında belirlenmiştir.

Türkoğlu ve Eleroğlu (1999) tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye’de yapılan köy tavukçuluğunun en önemli amaçları; ailenin ihtiyacını karşılayacak düzeyde yumurta üretmek, konukları olduğunda kıracak yumurtası ve kesecek bir tavuğu olması ve üretim fazlasıyla da küçük bazı ihtiyaçları karşılamak olarak belirlenmiştir. Çoğu yörede yumurta ve tavuk eti ihtiyacının endüstriyel üretimden sağlandığı ve yine çoğu yörede köy tavukçuluğunun, endüstriyel üretimden sağlanan damızlıklarla yapıldığı belirlenmiştir. Ayrıca doğal gurkluk yoluyla damızlık üretiminin sağlandığı yörelerin de bulunduğu sonucu belirlenmiştir.

Branckaert vd (2000) yaptıkları çalışmada köy tavukçuluğunun başlıca problemleri ölüm oranının yüksek olması, barınma, ıslah, pazarlama, kredi ve destekleme, eğitim ve tarımsal yayım olarak sıralamışlardır. Ölüm oranının yüksek olmasının birinci nedeni olarak Newcastle hastalığı belirlenirken, yırtıcı hayvanlar ve kazaların da sürü kayıplarına sebep olduğu sonucuna varılmıştır.

Benebdeljelil vd (2001) köy tavukçuluğu yapan işletmelerde elde edilen ürünlerin tüketilme oranı %48, satılma oranı ise %52 olarak hesaplanmıştır.

Tadelle ve Ogle (2001) “Etiyopya’da köy tavukçuluğu üretim sistemi” üzerine yaptıkları çalışmada, üretilen yumurtaların satılma oranını %21, aile tarafından tüketilme oranını %19, hediye edilme oranını %5, kuluçkalık olarak değerlendirilme oranını %49 olarak belirlemişlerdir. İncelenen işletmelerde 3 adet tavuğun adak olarak kesildiği, 1 adet tavuğun ise hediye edildiği bildirilmiştir.

Csorbai vd (2002) Macaristan’ın Somogy bölgesinde yumurta üretmek amacıyla köy tavukçuluğu yapan üreticilerle gerçekleştirdikleri araştırmada, tavuk sayısını ortalama 22 adet, yumurta verimini ortalama 163 adet/yıl, yem tüketimini ise 201,5 g/tavuk/gün olarak bildirmişlerdir.

Farooq vd (2002) Pakistan’da köy tavukçuluğu yapılan işletmelerde, sürü büyüklüğü 22 adet, kuluçka randımanı %61,2, kuluçkaya yatma sıklığı 4,6 defa/yıl, her kuluçkada 15,1 adet yumurta/tavuk kullanıldığı ve ölüm oranı ise %23,6 olarak bildirilmiştir.

Khalafalla vd (2002) Sudan’da köy tavukçuluğu yapan işletmelerde; sürü büyüklüğünü 6-6,3 adet, kuluçkaya yatma sayısı 3,1 defa/yıl, her kuluçkaya 2-20 adet arasında yumurta/tavuk konulduğu, kuluçka randımanı %78, yetiştiricilerin %48,7’sinin tavuklara geceleri barınak temin ettiği ve tavukların sahiplerinin çoğunlukla kadınlar olduğu tespit edilmiştir.

Mwalusanya vd (2002)’nin Tanzanya’nın Morogora bölgesinde köy tavukçuluğu yapan işletmelerin durumunun incelendiği çalışmada, kuluçkadaki tavuğun altına ortalama 11,8 adet yumurta konduğu ve ortalama yumurta ağırlığının 44,1 gr olduğu belirlenmiştir. Kuluçka randımanı %83,6, ergin canlı ağırlığı horozlarda 1948 g, tavuklarda ise 1348 g olarak saptanmıştır.

Eleroğlu vd (2004) tarafından yapılan, çalışmada “Sivas ilindeki tavukçuluğun mevcut durumu ve Türkiye genelindeki yeri” incelenmiştir. Çalışmada, Sivas’ın yumurta tavukçuluğu açısından büyük bir potansiyele sahip olmadığı kanısına varılmıştır. Et üretimi ve damızlık üretimi için tavuk yetiştiriciliğinin olmadığı tespit edilmiştir. Sivas’ta üretilen piliç etinin Türkiye üretimi içindeki payı %0,014, yumurta üretiminin payı ise %1,07 olarak hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda, Sivas ilinde mevcut olan ve gelecekteki tavuk ürünleri talebini karşılayabilmek için tavukçuluk sektörünün geliştirilmesinin zorunlu olduğu kanısına varılmıştır.

Kristjanson vd (2004) yaptıkları çalışmada, düşük gelir düzeyine sahip olan ailelerin kümes hayvancılığı sayesinde gelir seviyelerini yükseltebileceklerini bildirmişlerdir.

Riise vd (2004) tarafından yapılan çalışmada, aile kadınlarının öz güveninin ve toplumdaki sosyal statüsünün artmasında kümes hayvancılığı yetiştiriciliğinin etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Upton (2004) tarafından yapılan çalışmada, çevre dostu olduğu için yapılan köy tavukçuluğunun getirisinin genellikle düşük miktarlarda olduğu ve bu getirinin yükseltilmesi için yetiştiricilerin krediye ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir. Ancak ihtiyaç duyulan bu kredinin; devlet tarafından verilemediği, çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşların çeşitli projeler sayesinde verildiği saptanmıştır.

Alabi ve Aruna (2005) “Nijerya’da aile tavukçuluğu ile ilgili yürüttükleri çalışmada, tavuk ürünlerinin satılma oranı %52,6, ev için tüketilme oranı %32,8, dini törenler için kullanılma oranı %5,9, özel günler için tüketilme oranı ise %0,6 olarak belirlenmiştir. Çalışmada köy tavukçuluğu için yapılan üretim maliyeti içinde yem maliyetinin oranı %19,6, ilaç ve aşı maliyetinin oranı ise %80,4 olarak hesaplanmıştır. Köy tavukçuluğundan elde edilen gelirin %79,3’nün canlı hayvan satışından, %20,7’sinin de yumurta satışından olduğunu belirtmişlerdir.

Copland ve Alders (2005) Köy tavuğu üreten işletmelerin genellikle aile işletmeleri olduğunu, çoğunlukla kırsalda yer aldığını ve ailenin et ve yumurta ihtiyaçlarını karşılayarak, ailelerin geçinmelerinde önemli bir potansiyele sahip olduğunu bildirmişlerdir. Köy tavukçuluğu yapan işletmelerin yetiştiricilik işlemleri genellikle ailedeki çocuklar ve kadınlar tarafından yapıldığını söylemişlerdir.

Flock (2005) tarafından yapılan araştırmada, dünya yumurta tüketiminin %25 oranında, kanatlı eti tüketiminin ise %10 oranında küçük aile sürülerinden sağlandığı bildirilmiştir.

Holmann vd (2005) yaptıkları çalışmada, düşük gelir düzeyine sahip olan ailelerin kümes hayvancılığı sayesinde gelir seviyelerini yükseltebileceklerini bildirmişlerdir.

Aklilu vd (2007) tarafından “Etiyopya’da kanatlı eti tüketimi ve pazarlama durumu” isimli çalışmada, kadının hane reisi olduğu ailelerde kanatlı eti tüketim oranı %66, erkeğin hane reisi olduğu ailelerde ise kanatlı eti tüketim oranı %25 olarak saptanmıştır. Kanatlı eti fiyatlarının özellikle dini bayramlarda dalgalanmalar gösterdiği tespit edilmiştir. Piyasa bilgilerinin iyi değerlendirilmesi, altyapı ve pazar sorunlarının çözülmesi ve dikkatli bir planlama yapılması gerekliliğinin, sektörün gelişmesine ivme kazandıracağı sonucuna varılmıştır.

Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinin ve özellikle tavukçuluğun diğer sektörlere göre en önemli üstünlükleri; yetiştiriciliğin küçük bir alanda yapılabilmesi, üreme gücünün yüksek olması, yemden yararlanma durumunun etkin olması olarak sıralanmıştır. Kanatlı hayvan ürünlerinin tüketimi ve üretiminin artmasının en önemli nedenleri arasında, kanatlı hayvan ürünlerinin üstün nitelikli gıdalar olması ve bu ürünlerin tüketiminde dinsel ve/veya kültürel sınırlamalar olmaması olarak söylenebilir. 21.yy başlarında arka

bahçe yetiştiriciliği şeklinde yapılan tavukçuluk büyük bir seviye atlayarak endüstri haline gelmiştir. Büyük ölçekli çiftliklerde ileri teknolojiler kullanılarak, çok düşük maliyetle sağlıklı ve kaliteli ürünler üretilmektedir. Ancak Afrika ve Asya kıtalarında yer alan bazı ülkelerde, finans ve döviz yetersizliği, eğitilmiş eleman eksikliği ve kişi başı gelirin çok düşük olmasından dolayı, ileri teknoloji kullanabilecek ticari işletmeleri kurmak ve devam ettirmek mümkün değildir. Bu ülkelerde “köy tavukçuluğu”, “aile tavukçuluğu” ya da “kırsal tavukçuluk” olarak adlandırılan üretim tarzı önemini korumaktadır (Aksoy vd 2007).

Sonaiya (2007) tarafından yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerinde, kümes hayvancılığının kadınlar tarafından yapıldığı bildirilmiştir. Kırsal kesimde yaşayan ailelerin gelirlerinin, %19-50 arasında aile tavukçuluğundan sağlandığı belirlenmiştir.

Akşimşek (2008) tarafından “kuş gribi vakasından sonra Tokat ilinde köy tavukçuluğunun yapısı araştırılmıştır. Araştırmada Tokat ili 5 alt yöreye ayrılmış ve 153 işletmede üreticilerle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; Tokat ilinde köy tavukçuluğu yapan işletmelerde, ortalama 8,69 adet kanatlı ve 8,59 adet tavuk bulunduğu saptanmıştır. İncelenen işletmelerin %87,07’sinin sadece beyaz ve kahverengi tüylü tavukları yetiştirmeyi tercih ettikleri saptanmıştır. İşletmelerde %36,38 oranında 3m²’lik barınakların tercih edildiği barınak yapımının %97,56 oranında erkekler tarafından gerçekleştirildiği ve yemleme sulamanın %59,35 oranında kadınlar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. İşletmelerde yemlik ekipmanı kullanım oranı %36,06, suluk ekipmanı kullanım oranı ise %44,18 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin %65,73’ü ilave yem materyali olarak buğday kullanmaktadır. İncelenen işletmelerinde kuluçka faaliyetinin %92,81 oranında Mart-Nisan-Mayıs aylarında yapıldığı saptanmıştır. İncelenen işletmelerde hastalıkların %91,82 oranında Aralık-Şubat ayları arasında görüldüğü ve işletmelerin %98,86’sında hastalık görüldükten sonra hayvanların tamamına yakınının öldüğü belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde üretilen yumurta ve tavuk etinin aile içinde tüketildiği ve bir kısmının da hediye olarak verildiği tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde yetiştiricilerin %45,91’inin bir tarımsal örgüte kayıtlı olduğu ve bu kayıtlı örgütler içinde ise Tarım Kredi Kooperatiflerinin oranı ise %74,33

olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda; Tokat ili köy tavukçuluğunun, dünyada yapılan geleneksel köy tavukçuluğu ile paralellik gösterdiği kanısına varılmıştır”.

Güngördü (2009) tarafından yapılan bu çalışma, “Batman ilinde yapılan kümes hayvanı yetiştiriciliğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada, Batman ilinin Sason, Beşiri ve Gercüş ilçelerinde yer alan 14 köyden toplam 124 kişiyle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Batman ilinde kümes hayvanları yetiştirme amacının yumurta üretme olduğu kanısına varılmıştır. İncelenen işletmelerde kümeslerinin zemininin %99 oranında toprak olduğu saptanmıştır. İncelenen işletmelerde fabrika yeminin hiç kullanılmadığı belirlenmiştir. Kümes hayvanlarının beslenmesinde daha çok dane yem + otlatma + artıklar kullanıldığı saptanmıştır”.

Şekeroğlu ve Akşimşek (2009) yaptıkları araştırmada, “Tokat ilinde köy tavukçuluğunun bazı özelliklerini incelemişlerdir. Tokat ili gelişmişlik özelliklerine göre 5 alt yöreye ayrılmış ve 41 köyde 153 aile ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. İncelenen işletmelerde hastalıklar daha sık olarak Aralık-Şubat ayları arasında görülmektedir. İncelenen işletmelerde, üretilen tavuk eti ve tavuk yumurtasının, aile tarafından tüketildiği ve bir kısmının da hediye olarak verildiği tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde çiftçilerin %45,91’i bir tarımsal örgüte kayıtlıdır. Üreticilerin kayıtlı olduğu örgütlerin %74,33’ünü Tarım Kredi Kooperatifleri oluşturmaktadır”.

Moreki (2010) Botsvana’da Chobe ilçesinde Serowe, Palapye ve Maunatlala köylerinde köy tavukçuluğu yapan işletmelerin üretim performansını ortaya koymak amacıyla 95 hane ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada, ailelerin gelir kaynaklarına destek olsun diye köy tavukçuluğu yaptıkları ve köylerin genelinde kümes büyüklüğünün 18 adet tavuk olduğu belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde yaşanan tavuk kayıplarının Newcastle hastalığından ve bilinçsiz avlanmadan kaynaklandığı sonucu saptanmıştır.

Moreki vd (2010) Botsvana’da Chobe ilçesinde iki köyde toplam 44 adet üreticiyle yapılan anket çalışmasında, köy tavukçuluğunun daha çok kadınlar tarafından ve aile ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla satılması amacıyla yapıldığı belirlenmiştir.

Şekeroğlu ve Sarıca (2010) tarafından yapılan bu çalışma köy tavukçuluğu yetiştirme sistemi ile ilgili bazı uygulama modellerinin tanıtılması ve Türkiye için bu modellerin uygulanabilirliğine zemin hazırlaması amacıyla yapılmıştır. Türkiye’de yaygın bir üretim potansiyeli olan bu sistemin bir üretim modeli yoktur. Kontrollü üretim ve ürün toplama-dağıtma sistemi ile köy tavukçuluğu; organik üretim ve tavuk refahını ön plana alan tüm üretim sistemleri için bir alan haline getirilebilir.

Bayraktar (2012) tarafından “Artvin ili köy tavukçuluğunun yapısal özellikleri ve rakımın köy tavukçuluğu yetiştiriciliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada Artvin ili denizden 0-500 m, 501-1000 m ve 1000 m üzeri yükseklik olarak 3 bölgeye ayrılmış ve 23 köyde toplam olarak 223 işletmede yüz yüze görüşülerek anketler yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre; incelenen işletmelerde ortalama olarak 14,74 adet kanatlı ve 13,94 adet tavuk olduğu saptanmıştır. İncelenen işletmelerin %34,75’inin kahverengi tüylü tavukları yetiştirmeyi tercih ettikleri saptanmıştır. İncelenen işletmelerde 5m²’lik barınakların tercih edildiği (%30,06), barınakların erkekler tarafından (%42,16) yapıldığı ve rakım yükseldikçe bu oranın arttığı tespit edilmiştir. Barınakların temizliğinin (%63,38) hayvanların yemleme-sulama işlemlerinin (%69,52) ve barınak temizleme sıklığının iki haftada bir defa (%40,82) ailedeki kadınlar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde kuluçka işleminin, Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında (%67,81) yapıldığı saptanmıştır. İncelenen işletmelerin elde ettikleri ürünleri genel olarak aile içinde tükettiği (%64,26) görülmüş ve rakım yükseldikçe aile içinde tüketimin arttığı belirlenmiştir. İncelenen işletmelerin %29,44’ü bir tarım örgütüne kayıtlıdır. Üreticilerin kayıtlı olduğu örgütlerin %76,78’ini Tarım Kredi Kooperatifleri oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda; Artvin ili köy tavukçuluğunun farklı ülkelerde uygulanan geleneksel köy tavukçuluğu işletmeleri ile paralellik gösterdiği kanısına varılmıştır”.

Demirulus vd (2013) tarafından yapılan bu çalışma, Diyarbakır ve Tekirdağ illerinde köy tavukçuluğunun durumunun belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulması amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, Diyarbakır ilinde merkeze bağlı 31, Tekirdağ ilinde ise merkeze bağlı 15, toplamda 46 köyde anket çalışması yapılmış, anketler her köyde, o köyün durumunu çok iyi bilen bir kişi ile mülakat yoluyla doldurulmuştur. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, incelenen işletmelerde geçim

kaynakları arasında Tekirdağ'da hayvancılığın payı Diyarbakır'a göre daha fazla yer alırken, kaz ve hindi yetiştiriciliğinde ise Diyarbakır öne çıkmıştır. Tavukçuluğun ise her iki ilde de hemen hemen eşit oranda yapıldığı belirlenmiştir. Tavukların bakımının Diyarbakır ilinde kadınlar tarafından, Tekirdağ'da ise bütün aile bireyleri tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Yumurta verimi, tavukların canlı ağırlığı ve kesim yaşı açısından Tekirdağ ilinin Diyarbakır'a göre daha iyi durumda olduğu belirlenmiştir. Temiz su verme ve kümeste barındırma oranları dikkate alındığında Tekirdağ'daki işletmecilerin köy tavukçuluğundan para kazanma durumlarının daha iyi olduğu, Diyarbakır'daki yetiştiricilerin ise köy tavukçuluğu geliştirme projesine katılma noktasında daha istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tadesse vd (2013) Etiyopya'nın doğu Shewa bölgesinde köy tavukçuluğunun yönetim uygulamalarının değerlendirilmesi" isimli 180 adet üreticiyle yürütülen anket çalışmasında, ilave yemlemenin %97,8 oranında yapıldığı ve ilave yemeleme materyali olarak ise %95 oranında mısır ve buğdayın kullanıldığı belirlenmiştir.

Eleroğlu vd (2014) tarafından yapılan araştırma, Sivas ilinin iklim, arazi formu, toprak yapısı ve arazi örtüsü göz önüne alınarak belirlenen 4 agro-ekolojik alt bölgelerinde köy tavukçuluğunun yapısının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, 85 köyde 663 aileye yüz yüze uygulanan anketler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, incelenen işletmelerde yemeleme işlerinin %65 oranında kadınlar tarafından yapıldığı saptanmıştır. Ürün satışında kadınların %38,2 oranında etkili olduğu, ürün değerlendirmede ise erkeklerin %49,1 oranında etkili olduğu belirlenmiştir. İşletmede bulunan tavukların tüy rengine göre beyaz, kahverengi, siyah ve karışık olarak belirlenmiş ve agro-ekolojik bölgelerin ortalaması sırasıyla; 3,39, 4,78, 3,85 ve 4,25 adet/işletme olarak hesaplanmış, kahverengi ve karışık renkli hayvanların sayısı bakımından bölgeler arasında farklılık istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Canlı ağırlık ve yumurta ağırlığı ortalama olarak sırasıyla 2,02 kg ve 58,44 g olarak bulunmuş ve canlı ağırlık ve yumurta ağırlığı arasındaki farklar bölgeler itibariyle istatistiki olarak önemli çıkmamıştır. İncelenen işletmelerin %88,6'sının ihtiyacı olan tavukları kendilerinin ürettiği %11,4'ünün ise dışarıdan satın aldıkları belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde tavukların beslenmesinde %89,9 ile buğdayın %5,3 ile karışık yemin kullanıldığı belirlenmiştir. Üretilen tavuk yumurtasının yemeklik olarak kullanılma oranı %41,23 ikram olarak kullanılma oranı

%26,06 pazarlama amaçlı kullanılma oranı ise %32,71 olarak hesaplanmıştır. Köy tavukçuluğunun geliştirilmesi için; yetiştiricilerin %31,8'i sağlık koşullarının iyileştirilmesi, %22,8'i uygun barınak ve %22'si yetiştiricilik konusunda eğitim konularında çözüm önerileri geliştirilmesini beklediklerini ifade etmişlerdir. Çalışma sonucunda, tavuk yetiştiriciliği ile ilgili eğitim ve hayvan sağlığı konusunda yapılacak çalışmaların yöre köy tavukçuluğunun organik standartlara kavuşturulmasına kısa vadede %53,8 oranında katkı sağlayacağı kanısına varılmıştır.

Bural ve İnci (2015) Bingöl ilinde yapılan köy tavukçuluğu yetiştiriciliğini incelemek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın araştırma materyalini Bingöl ili Merkez ilçesine bağlı 7 köyden toplam 42 kişinin katılımıyla yapılan anketler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre; incelenen işletmelerde kümes hayvanları yetiştirme amacının yumurta üretmek olduğu ortaya konmuştur. İncelenen işletmelerde kümes hayvanlarının beslenmesinde fabrika yeminin hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde hastalıkların genellikle (%91,3) Aralık- Şubat ayları arasında görüldüğü belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde %68 oranında kümes tipi barınakların olduğu sonucuna varılmıştır.

İnci vd (2015) tarafından yapılan, bu araştırma, Bingöl ili köy tavukçuluğunun yapısını inceleyerek, sorunlarını tespit etmek ve çözüm önerileri getirmek amacıyla yürütülmüştür. Yetiştiricilerle yapılan anketlerde, yetiştiricilerin sosyo-demografik ve sosyo ekonomik durumları, köy tavuğu yetiştirme amaçları, bakım-besleme durumları, barınak bilgileri ve yetiştirici sorunlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre, yetiştiricilerin %75,7'si erkek, %24,3'ü bayan olup, ortalama yaşları 45,2 olarak belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde tavuk hastalıklarının görülme oranı %53,2 olarak ve hastalıklarının daha çok Eylül-Kasım aylarında görüldüğü (%40,4) tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde tavukların beslenmesinde konsantre yemin hemen hemen hiç kullanılmadığı belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde tavukların beslenmesinde %91 oranında artıklar, %59 oranında otlatma ve %28,2 oranında ise dane yemin kullanıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, yetiştiricilere tavuk hastalıkları ile mücadele noktasında uzman kişi ve kurumlar aracılığıyla gerekli bilgi ve desteğin verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

İnci vd (2018) tarafından yapılan bu çalışma, Diyarbakır İli köy tavukçuluğunun mevcut durumunun incelenmesi ve yetiştirici sorunlarının tespit edilerek, daha ekonomik ve daha karlı bir üretim için öneriler getirilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen köylerde 2017–2018 yılları arasında köy tavukçuluğu yapan toplam 8 ilçede belirlenen 47 köyde işletme sahipleri ile yüz yüze yapılan anketlerden sağlanan veriler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; yetiştiricilerin %5,7'si ekonomik getiriden dolayı köy tavukçuluğu yaptığını beyan etmişlerdir. İncelenen işletmelerin hepsinde hastalık görüldüğü ve önlem noktasında ise işletmelerin tamamında aşı kullanıldığı belirlenmiştir. Hastalıklardan dolayı köy tavukçuluğunu bırakan yetiştiricilerin oranı %3 olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde yetiştiricilerin %61'i hastalıkları, %23'ü devlet desteğini, %11'i yem giderini ve %5'i ise pazarlamayı, köy tavukçuluğunun sorunu olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak; ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından köy tavukçuluğunun ekonomik getirisi düşünülerek dinamik ve eğitimli bir üretici kitlesinin oluşturulması ile tavukçuluğun geliştirilmesine ivme kazandırılabilir. İlâveten tavuk hastalıkları, devlet destekleri ve teşvikler, yem gideri ve pazarlama konularında yetiştiricilerin sorunlarının çözümü için gerekli strateji ve politikaların geliştirilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Güngördü ve Çelen (2018) tarafından yapılan bu çalışma Batman'da yapılmakta olan kümes hayvanı yetiştiriciliğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, Batman ilinin Sason, Beşiri ve Gercüş ilçesi içerisindeki 14 köyden toplam 124 kişinin katılımıyla yapılan anketler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda incelenen işletmelerde, yumurta üretmek amacıyla kümes hayvanları yetiştirildiği belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde kümeslerin zeminin %99 oranında toprak olduğu saptanmıştır. Tavukların beslenmesinde, fabrika yeminin neredeyse hiç kullanılmadığı, daha çok dane yem+otlatma+artıklar kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, bu sonuçların Türkiye köy tavukçuluğu modelinin geliştirilmesi konusunda fikir vereceği kanısına varılmıştır.

İnci vd (2019) tarafından yapılan bu çalışma, Diyarbakır ili köy tavukçuluğunun mevcut durumunun incelenmesi, üreticilerin sosyoekonomik ve sosyo demografik durumları, tavuk barınaklarının durumu, üreticilerin bakım ve besleme konusundaki bilgileri ve üretici sorunlarının ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen köylerde 2016–2017 yılları arasında tavukçuluk yapan

işletme sahipleri ile yüz yüze yapılan anketlerden sağlanan veriler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; yetiştiricilerin yaşlarının ortalamasının 45,8 olduğu, işletmecilerin tamamının erkek, okuryazar ve çiftçi olduğu ve kooperatif üyesi olmadıkları belirlenmiştir. İncelenen işletmelerin büyük bir kısmında (%97) tavuk yetiştiriciliği yapıldığı belirlenmiştir. İşletmelerin tamamında kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapıldığı ve işletmede bulunan kanatlı hayvan sayısının toplam hayvan sayısı içindeki payının %59,4 olduğu saptanmıştır. Yetiştiriciler işletmede bulunan tavuk ve horoz ırklarının büyük bir kısmının (%84) yerel ırk olduğunu ifade etmişlerdir. Yetiştiriciler işletmelerin tamamında hastalık görüldüğünü ve sabah, akşam olmak üzere günde iki defa yemleme yaptıklarını ifade etmişlerdir. Tavukların beslenmesinde fabrika yeminin kullanılma oranı %34,6 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin tamamında, kümes temizliğini, yemleme ve yumurta toplama gibi işleri kadınların yaptığı belirlenmiştir. İşletmelerin tamamında kümeslerde ek aydınlatma ve ek ısıtma yapılmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak; Diyarbakır ili köy tavukçuluğunun Türkiye'deki geleneksel köy tavukçuluğunun yapısıyla aynı olduğu tespit edilmiş, özellikle tavuk hastalıkları, devlet destekleri, yem giderinin düşürülmesi ve ürün pazarlama noktasında üretici sorunlarının çözümünün son derece önemli olduğu belirlenmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu çalışmanın ana materyalini Muş ilinde köy tavukçuluğu faaliyetinde bulunan işletmelerden elde edilen anket verileri oluşturmuştur. Bu çalışmada, kullanılan anketlerdeki soru formları konuyla ilgili daha önceden yapılmış olan çalışmalardan düzenlenmiş, verilerin doğrudan bilgisayar ortamına yüklenmesine uygun biçimde hazırlanmıştır. Çeşitli yörelerdeki diğer işletmelerle mukayese yapabilmek amacıyla daha önce konuyla alakalı yapılan diğer çalışmalardan ve Muş İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve ilçe Tarım Müdürlüklerine ait kayıtlardan faydalanılmıştır. Çalışmanın yapıldığı Muş iline ait bazı bilgiler aşağıda verilmiştir;

“Muş İli 39 29’ ve 38 29’ kuzey enlemleriyle 41 06’ ve 41 47’ doğu boylamlarının arasındadır ve Doğu Anadolu Bölgesinde yer alır. Yüzölçümü 8196 km²’dir. Türkiye yüzölçümünün %1,1’ini kaplar. Muş, doğudan Ağrının Patnos ve Tutak, Bitlis’in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum’un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban, batıdan Bingöl’ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır’ın Kulp, Siirt’in Sason ve Bitlis’in Güroymak ve Mutki ilçeleri ile çevrilidir. Muş Güney Doğu Toros Dağlarının uzantısı olan Haçreş dağlarının önemli zirvelerinden Kurtik Dağının kuzeye bakan yamaçlarında, Çar ve Karni derelerinin aktıkları vadiler arasında kuruludur” (Anonim 2020).

Anketler, yetiştiricilerle yüz yüze yapılmış ve anket verileri il geneli ve ilçeler itibariyle analiz edilmiştir. Hedef köylerin seçimleri her bölgeyi temsil edebilecek ve köy tavukçuluğu yapan işletme sayıları göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

3.2. Yöntem

Araştırmada kullanılan anket sayısı Oransal Örneklem Yöntemi ile tespit edilmiştir. Sonlu bir populasyon için belli bir özelliği taşıyanların bilinen veya tahmin edilen oranına göre örnek hacmi aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmıştır.

$$n = \frac{N \cdot p \cdot q}{(N-1) \cdot \alpha^2_p + p \cdot q} = \frac{250 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{249 \cdot (0,000651)^2 + 0,5 \cdot 0,5} = 152 \quad (1)$$

Formülde;

n: Örnek büyüklüğü,

N: Populasyondaki işletme sayısı,

α^2_p : Oranın varyansı,

r: Ortalamadan sapma (%5),

$z_{\alpha/2}$ = z cetvel değeri (1,96),

$\alpha^2_p = r/z_{\alpha/2} = (0,05/1,96)^2 = 0,000651$

“p değeri, daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılarak veya sezgisel olarak da hesaplanabilir. p değerinin 0,5’ten daha az veya daha yüksek değerleri ile çalışmak örnek hacmini düşürdüğü için p değerinin bilinmediği durumlarda maksimum örnek hacmiyle çalışmak olası hatayı azaltacağından p=0,5 alınmalıdır” (Miran 2003; Aksoy ve Yavuz 2012; Karakaya ve Kızıloğlu 2014; Küçükbayrak 2015). Araştırmada, %95 güven aralığı ve ortalamadan %5 sapma ile çalışılmış ve anket sayısı 152 olarak tespit edilmiştir. Bulanık ilçe merkezinde 22 adet, Hasköy ilçe merkezinde 14 adet, Korkut ilçe merkezinde 4 adet, Malazgirt ilçe merkezinde 22 adet Merkez ilçede 63 adet ve Varto ilçesinde ise 27 adet anket yapılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 2017 paket programından faydalanılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümü, Muş ili merkez ve ilçelerinde incelenen köy tavukçuluğu yapan işletmelerde, yetiştiricilerin sosyo-demografik özelliklerini, tavukların bakımı ve beslenmesini, işletmelerin teknik ve yapısal özelliklerini ve üretici sorunlarına ilişkin anket verilerinin analiz sonuçlarını ve değerlendirmeleri kapsamaktadır.

4.1. Yetiştiricilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Yetiştiricilerin sosyo-demografik özelliklerine ait maksimum, ortalama ve minimum değerler Tablo 2’de belirtilmiştir. Yetiştiricilerin %84,4’ünün erkek olduğu, yaşlarının 19 ile 79 arasında değiştiği ve ortalamasının 44,09 olduğu ve yetiştiricilerin büyük bir kısmının (%27,5) ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Yetiştiricilerin büyük bir kısmının (%91,7) evli olduğu, büyük bir kısmının (%40,4) serbest meslek ile uğraştıkları, büyük bir kısmının (%83,5) kendi evinde ikamet ettiği ve ailedeki birey sayısının ortalama 6,59 kişi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Demirulus vd (2013) tarafından yapılan çalışmada, erkek yetiştiricilerin oranı Diyarbakır ilinde %84, Tekirdağ ilinde ise %24 olarak belirlenmiştir. Bural (2015) ise yapmış olduğu çalışmada Bingöl için erkek yetiştirici oranını %75,7 olarak bildirmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda yetiştiricilerin eğitim durumları, Güngördü (2009), tarafından Batman’da %73,2 ile ilkokul mezunu, Bural (2015) tarafından Bingöl’de %69,2 ile okumamış olarak belirlenmiştir. Bural (2015) tarafından yapılan çalışmada, Bingöl’deki yetiştiricilerin %59,5 oranında çiftçi oldukları belirlenmiştir. Çalışma bulguları diğer çalışma bulgularıyla farklı sonuçlar ortaya koymuştur.

Tablo 2. Yetiştiricilerin sosyo- demografik özelliklerine ait istatistikî değerler

	Yaş	Eğitim durumu	Meslek	Medeni Durum	Ailedeki Birey Sayısı	İkamet Durumu
Sayı	152	152	152	152	152	152
Ortalama	44,09	3,49	3,48	1,18	6,59	1,17
Minimum	19	1	1	1	1	1
Maximum	79	6	5	3	21	3

Eğitim durumu: 1: okumamış; 2: okuma yazma biliyor; 3: ilkokul; 4: ortaokul; 5: lise; 6: üniversite ve üstü, Meslek: 1: emekli; 2: çiftçi; 3: memur; 4: serbest meslek; 5: diğer, Medeni durum: 1: evli; 2: bekar; 3: dul, İkamet durumu: 1: kendi evi; 2: kira, 3: diğer.

4.2. İlçeler İtibariyle Gelir Kaynaklarının Önem Sırası

“Yetiştiricilere gelir kaynaklarını önem sırasına göre 1’den 4’ e kadar numara vererek sıralamaları istenmiştir. 1 değeri; gelir kaynağı için ilgili faktörün 1. sırada veya çok önemli olduğunu, 4 değeri ise; 4. sırada veya çok önemsiz olduğunu, 2 değeri; önemli ve 3 değeri ise; önemsiz olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır”. Bahçe tarımının gelir kaynağı olarak önem sırası 4. Sırada (ort: 3.20), tarla tarımının gelir kaynağı olarak önem sırası 3. Sırada (ort: 2.57), hayvancılığın gelir kaynağı olarak önem sırası 2. Sırada (ort: 2.31) ve diğer tarımsal faaliyetlerin gelir kaynağı olarak önem sırası 1. Sırada (ort: 1.92) olarak belirlenmiştir (Tablo 3). Batman’da Güngördü (2009) tarafından yapılan çalışmada, köy tavukçuluğu yapan işletmelerin gelir kaynakları dağılımında tarla tarımının %52,6 oranla 1. sırada, bahçe tarımının ise %4,1 oranla son sırada olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. İlçeler itibariyle gelir kaynaklarının önem sırası

Gelir kaynakları	İlçeler	Sayı	Ortalama	Standart sapma	Standart hata
Bahçe Tarımı	Bulanık	22	3,20	1,304	0,583
	Hasköy	14	2,73	1,120	0,239
	Malazgirt	22	3,20	0,837	0,374
	Merkez	63	3,34	0,883	0,106
	Korkut	4	3,25	0,957	0,479
	Varto	27	3,33	0,577	0,333
	Toplam	152	3,20	0,960	0,092
Tarla Tarımı	Bulanık	22	2,80	0,447	0,200
	Hasköy	14	2,41	0,503	0,107
	Malazgirt	22	3,20	0,837	0,374
	Merkez	63	2,56	0,754	0,090
	Korkut	4	3,00	0,816	0,408
	Varto	27	2,00	0,000	0,000
	Toplam	152	2,57	0,712	0,068
Hayvancılık	Bulanık	22	2,20	1,095	0,490
	Hasköy	14	2,77	1,110	0,237
	Malazgirt	22	1,80	0,837	0,374
	Merkez	63	2,16	0,987	0,118
	Korkut	4	2,75	0,957	0,479
	Varto	27	3,00	1,732	1,000
	Toplam	152	2,31	1,051	0,101
Diğer	Bulanık	22	1,80	1,304	0,583
	Hasköy	14	2,09	1,477	0,315
	Malazgirt	22	1,80	1,304	0,583
	Merkez	63	1,94	1,261	0,151
	Korkut	4	1,00	0,000	0,000
	Varto	27	1,67	1,155	0,667
	Toplam	152	2,47	0,612	0,058

4.3. Köy Tavukçuluğu Yapılma Durumu ve Köy Tavukçuluğunun Yapılma Nedeni

Yetiştiricilerin büyük bir kısmının (%96,3) köy tavuğu yetiştirdiği belirlenmiştir. Üretim bütün ilçeler itibariyle geleneksel olduğu için köy tavukçuluğu yapılma oranı %91,4, ekonomik getiriden dolayı yapılma oranı %6,5 ve diğer nedenlerden dolayı yapılma oranı ise %2,1 olarak belirlenmiştir (Tablo 4). Bingöl’de yapılan bir araştırmada, yetiştiricilerin genellikle ekonomik kazanç ve geleneksel olduğu için köy tavukçuluğu yaptıkları sonucu belirlenmiştir (Bural 2015). Çalışma sonuçları, Bural (2015)’ın çalışma sonuçları ile farklı bir durum ortaya koymuştur.

Tablo 4. İlçeler itibariyle köy tavukçuluğunun yapılma nedeni

İlçeler		Ekonomik getiri	Geleneksel olduğu için	Diğer	Toplam
Bulanık	Sayı	0	22	0	22
	%	0,0	100	0,0	100
Hasköy	Sayı	0	14	0	14
	%	0,0	100	0,0	100
Malazgirt	Sayı	0	22	0	22
	%	0,0	100	0,0	100
Merkez	Sayı	9	51	3	63
	%	14,2	81,0	4,8	100
Korkut	Sayı	0	4	0	4
	%	0,0	100	0,0	100
Varto	Sayı	1	26	0	27
	%	3,7	96,3	0,0	100
Toplam	Sayı	10	139	3	152
	%	6,5	91,4	2,1	100

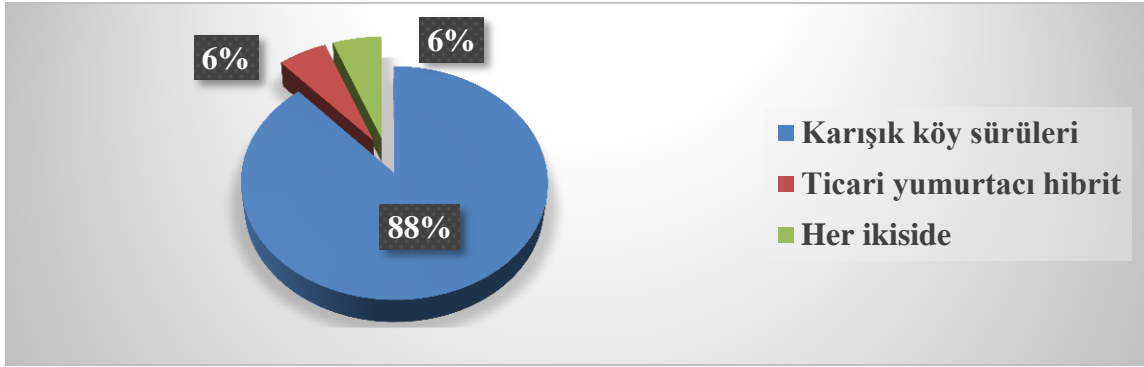
4.4. İşletmelerin Teknik Ve Yapısal Özelliklerin Belirlenmesi

İşletmelerde bulunan toplam hayvan sayılarının dağılımı belirlenmiş, işletmelerdeki toplam hayvan sayısının 0 ile 565 adet arasında değiştiği ve ortalama 37,61 adet olduğu saptanmıştır. İncelenen işletmelerde ortalama 22,17 adet kanatlı hayvan, 3,89 adet keçi, 10,72 adet koyun ve 1,56 adet ise sığır olduğu belirlenmiştir (Tablo 5). İşletmelerde bulunan toplam hayvan sayısının %58,9'unun kanatlı, %28,5'inin koyun, %4,14'ünün sığır ve %10,3'ünün ise keçiden oluştuğu saptanmıştır.

Tablo 5. İşletmelerde bulunan hayvan varlığı

	Sığır	Koyun	Keçi	Kanatlı	Diğer	Toplam
Ortalama	1,56	10,72	3,89	22,17	1,79	37,61
Minimum	0	0	0	0	0	0
Maximum	30	500	100	500	100	565

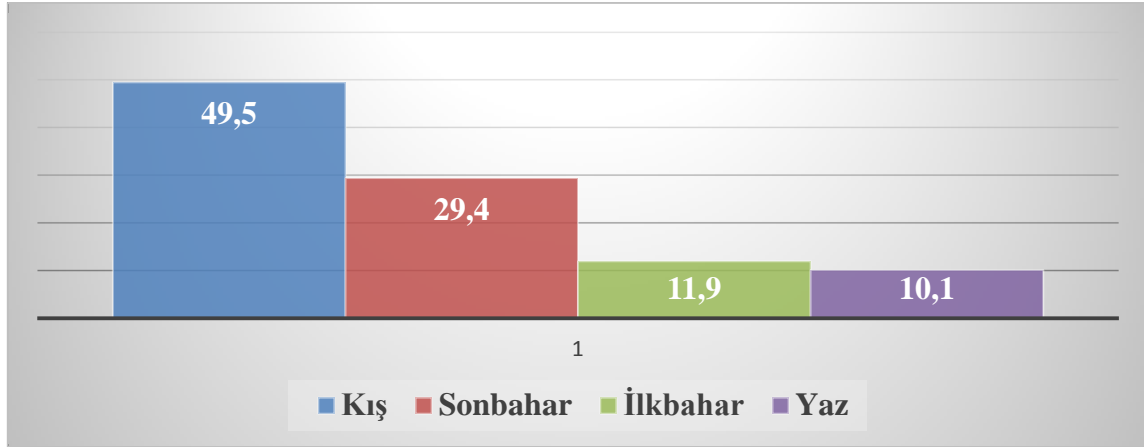
Geleneksel köy tavukçuluğunda karışık köy sürüleri, gelişmiş köy tavukçuluğunda karışık köy sürüleri ile birlikte kültür ırklarının, yarı entansif sistemde yapılan köy tavukçuluğunda ise hibrit genotiplerin kullanıldığı bildirilmiştir (Riise vd 2004; Bayraktar 2012). İncelenen işletmelerde bulunan tavuk ve horoz ırklarının mevcut durumuna bakıldığında büyük bir kısmının (%88) karışık köy sürülerinden oluştuğu belirlenmiştir. İşletmelerde ticari yumurtacı hibrit genotipin bulunma oranı ve hem yerel hem de ticari yumurtacı hibrit genotipin bulunma oranı ise %6 olarak belirlenmiştir (Şekil 7). Artvin'de Bayraktar (2012)'in yapmış olduğu çalışmada, incelenen işletmelerde yerli genotiplerin kullanıldığı belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde yerli genotipleri yetiştirenlerin oranı %83,76, ticari yumurtacı genotipleri yetiştirenlerin oranı %12,12 ve karışık genotipleri yetiştirenlerin oranı ise %4,11 olarak belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulguların Bayraktar (2012)'in çalışma bulgularıyla kısmen benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Şekil 7. İşletmede bulunan tavuk ve horoz genotipleri

İncelenen işletmelerde kooperatif üyesi olan yetiştirici olmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin %88'inde tavukların dışarıdan akraba ya da komşudan temin edildiği belirlenmiştir. İşletmelerde kümesin eni ortalama 9,10 m kümesin boyu ise 10,27 m olarak saptanmıştır. Akşimşek (2008) yaptığı çalışmada, Tokat yöresindeki işletmelerin ortalama %3,7'sinin tavukları dışarıdan aldığını, %96,3'ünün ise kendilerinin doğal kuluçka ile ürettiklerini bildirmiştir. Güngördü (2009) tarafından Batman'da kümes hayvanı yetiştirenlerin %68'inin tavukları doğal kuluçka yoluyla, %9,3'ünün dışarıdan satın alarak temin ettikleri belirlenmiştir. Bural (2015)'in Bingöl'de yaptığı çalışmada, yetiştiricilerin %74,9'u hayvanların kendi üretimleri olduğunu, %25,1'i hayvanları dışarıdan temin ettiklerini ifade etmişlerdir. Çalışma bulguları literatür bulgularıyla tamamen farklı sonuç ortaya koymuştur.

Köy tavuklarındaki ölüm oranı mevsimlere göre değişiklik göstermekle birlikte, Newcastle hastalığı yağmursuz dönemde, tavuk kolerası, kolibasili ve tavuk çiçeği yağmurlu dönemlerde fazla görülmüştür. Köy tavuklarında en sık görülen hastalığın Newcastle hastalığı olduğu, özellikle soğuk aylarda bu hastalığın ölüm oranının diğer aylara göre %10 daha fazla olduğu bildirilmiştir (Ali 2002; Akşimşek 2008). Kış mevsiminde hayvanların ölüm oranı %49,5, sonbaharda %29,4, ilkbaharda %11,9 ve yazın ise %10,1 olarak belirlenmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Hayvanların ölüm oranlarının mevsimlere göre dağılımı

Viral, bakteri, parazit ve mantar kaynaklı hastalıklar, kanatlı yetiştiriciliğinde en çok görülen ve en önemli sorundur. Kanatlı yetiştiriciliğinde görülen hastalıklar içinde özellikle viral hastalıklar tedavi edilememektedir. Bu nedenle, kanatlı yetiştiriciliğinde temizliğe ve aşılama gereken önem gösterilirse, hastalıklar kısmen engellenebilir (Şekeroğlu ve Sarıca 2007; Akşimşek 2008). İşletmelerin %81,7'sinde hastalık görüldüğü, %18,3'ünde ise hastalık görülmediği sonucu saptanmıştır. İşletmelerde en çok görülen hastalıkların ishal (%27,5) ve viral hastalıklar (%22) olduğu belirlenmiştir. Ali (2002) yaptığı bir çalışmada, kanatlı yetiştiriciliğinde Newcastle hastalığının diğer hastalıklara nazaran daha sık görüldüğünü, özellikle soğuk aylarda bu hastalığın görülme sıklığının ve ölüm oranının sıcak aylara göre %10 daha yüksek olduğunu rapor etmiştir.

İşletmelerde görülen hastalıkların sürüye etkisinin nasıl olduğu şekil 9'da görülmektedir. İşletmelerin %56'sında sürünün yarısından çoğunun öldüğü belirlenirken, %17,4'ünde sürünün tamamının öldüğü ve yine aynı oranda işletmede sürünün yarısından azının öldüğü sonucu belirlenmiştir. Bural (2015) tarafından yapılan çalışmaya göre, incelenen işletmelerin %53,2'sinde tavukların tamamının öldüğü, %37,2'sinde yarıdan fazlasının öldüğü, %8,3'ünde yarısından azının öldüğü ve %1,3'ünde ise tavuklarda ölüm görülmediği belirlenmiştir. Çalışma bulguları Bural (2015)'in çalışma bulgularıyla farklı sonuç ortaya koymuştur.

Şekil 9. Hastalıkların sürüye olan etkisi

İncelenen işletmelerde, hastalıklara karşı önlem alınma oranı %17,4 olarak belirlenmiştir. İşletmelerde yetiştiricilerin %57,4'ünün tedavi yöntemi olarak antibiyotik kullandığı, %22'6 sının ise aşı kullandığı belirlenmiştir. Şekeroğlu ve Sarıca (2010) tarafından yürütülen çalışmada, “kanatlı sürülerinde çokça görülen ve sağlıklarını tehdit eden newcastle, gumboro, marek, çiçek ve enfeksiyöz bronşit gibi hastalıklara karşı zamanında aşı yapılarak önlem alınması gerektiği önerilmiştir”. İşletmelerin %11'inde tavuklara viral hastalık aşısının yapıldığı belirlenmiştir. Akşimşek (2008) tarafından yapılan çalışmaya göre, “incelenen işletmelerde hastalıklara karşı bir tedavi yöntemi uygulanma oranı %86,3, hastalıklara karşı hiçbir önlem veya tedavi uygulanmama oranı ise %13,7 olarak bildirilmiştir”. Güngördü (2009)'un yaptığı çalışmada, “kanatlı yetiştiriciliği yapan üreticilerin %62,9'unun hayvanları tedavi ederken ilaç ve aşı kullanmadığı, %37,1'inin ise kullandığı belirlenmiştir”. Şekeroğlu ve Akşimşek (2009), “tarafından Tokat'ta yapılan çalışmada, incelenen işletmelerde kanatlı yetiştiriciliği yapan bütün üreticilerin hastalıklara karşı aşı yaptırmadıkları belirlenmiştir”. “Bingöl'de gerçekleştirilen bir çalışmada, incelenen işletmelerde hastalıklara karşı bir tedavi yöntemi uygulanma oranı %25, hastalıklara karşı hiçbir önlem veya tedavi şekli uygulanmama oranı ise %75 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen işletmelerde hastalıklarla mücadele ederken yetiştiricilerin %39,1'inin aşılama ve ilaçlama yaptıkları, %60,9'unun ise aşılama ve ilaçlama yapmadıkları belirlenmiştir” (Bural 2015). Çalışma bulgularının diğer çalışma bulgularından farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen işletmelerde, karışık yemleme yapılma oranı %73,4, yemlemede buğdayın kullanılma oranı %4,6, mısırın kullanılma oranı %0,9, arpanın kullanılma oranı %19,3 ve standart fabrika yeminin kullanılma oranı ise %1,8 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin büyük bir kısmında (%90) yemleme işleminin günde 2 defa, sabah ve akşam yapıldığı belirlenmiştir. Şekeroğlu ve Akşimşek (2007) tarafından yapılan çalışmada, incelenen işletmelerde tavukların yemleme işleminde buğday ve karışık yem (buğday, arpa ve mısır ve ev artıkları) kullanımının oranları sırasıyla; %65,7, %34,3 olarak belirlenmiş, işletmelerde yemleme yapılırken standart yemin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Batman'da Güngördü (2009) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, tavukların beslenmesinde, daha çok (%36) dane yem + otlatma + artıkların kullanıldığı ve standart fabrika yeminin hiç kullanılmadığı saptanmıştır. Bural (2015) ve İnci vd (2015) tarafından Bingöl'de yapılan çalışmalarda incelenen işletmelerde tavukların yemleme işleminde %91 oranında artıkların, %59 oranında otlatmanın, %28,2 oranında dane yemin, %2,6 oranında diğer yem kaynaklarının ve %1,3 oranında fabrika yeminin kullanıldığı sonucu bulunmuştur. İncelenen işletmelerin hepsinde yemleme işleminin günde 2 defa (sabah ve akşam) yapıldığı sonucu belirlenmiştir. Bingöl'de Bural (2015) ve İnci vd (2015) tarafından yapılan çalışmalarda yemleme işleminin genel olarak %99,4 ve %96,8 oranla günde 2 kez (sabah ve akşam) yapıldığı, öğlen yemleme yapılma oranının ise %21,2 olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerde yumurta ve et üretimine ait veriler tablo 6'da verilmiştir. Hayvan başına toplam yumurta üretimi ortalama 147 adet toplam et üretimi ise ortalama 4 kg olarak belirlenmiştir. Toplam yumurta üretimi içinde en yüksek pay (%50,3) kendi ihtiyacı için üretilen yumurtaya, toplam et üretimi içindeki en yüksek pay ise (%98) kendi ihtiyacı için üretilen ete ait olarak belirlenmiştir. Yetiştiricilerin genel olarak tavuk eti ve yumurtasını kendi ihtiyaçları için ürettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. İşletmelerde hayvan başına yumurta ve et üretimine ait veriler

	Toplam Yumurta (adet/hayvan)	Toplam Et (kg/hayvan)	İhtiyaç Yumurta	İhtiyaç Et	Hediye Yumurta	Hediye Et	Satış Yumurta	Satış Et
Ortalama	147,34	4,092	74,04	4,028	19,01	0,27	39,63	0,73
Standart sapma	200,747	17,7073	59,971	19,4439	46,400	1,970	139,396	7,663
Minimum	0	0	0	0	0	0	0	0
Maximum	1350	160,0	400	180,0	300	20	1100	80

4.5. İşletmelerdeki Kümese Ait Bilgiler

İşletmelerdeki bütün kümeslerin gezinme yerine sahip olduğu ve zeminin %93,6 oranında toprak olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin %62,4'ünde tavukların kümeste ayrı ayrı olduğu, %37,6'sında ise bütün tavukların bir arada olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin %45'inde kireç ile badana yapıldığı belirlenmiş ve bu işletmelerin tamamında yılda 2 defa bu işlemin yapıldığı tespit edilmiştir. İşletmelerdeki kümeslerin eni ortalama 226 cm boyu ise 248 cm olarak belirlenmiştir. İşletmelerin %81,7'sinde kümesin yapımının erkekler tarafından %16,5'inde hep birlikte ve %1,8'inde ise çocuklar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. İşletmelerde kümes temizliğini, yemleme ve sulama işlemlerini büyük oranda (%75,2 ve %53,2) kadınların yaptığı sonucu bulunmuştur. İncelenen kümeslerin %94,5'inde tavukların geceleri barınmak için yerlerinin olduğu ve bu yerin işletmelerin %89'unda kümeste yer aldığı sonucu belirlenmiştir. İşletmelerde yemlik kullanılma oranı %27,5 ve suluk kullanılma oranı ise %20 olarak tespit edilmiş ve kullanılan yemlik şeklinin işletmelerin %66,5'inde tabak şeklinde, %33,5'inde ise nipel şeklinde olduğu belirlenmiştir. İşletmelerde kullanılan suluk tiplerinin %50 oranında tabak ve nipel olduğu belirlenmiştir. Kümes temizliğinin günlük yapılma oranı %6,4 haftalık yapılma oranı %22, on beş günlük yapılma oranını %37,6 ve aylık yapılma oranı ise %33,9 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin %18,3'ünde kümeste ek aydınlatma ve %15,6'sında ek ısıtma yapıldığı belirlenmiştir. İşletmelerin %1,8 kümeste ek havalandırma yapıldığı ve havalandırmanın %50 oranında fan yardımıyla sağlandığı sonucu tespit edilmiştir. İşletmelerin %87,2'sinde kümeste yumurtlama alanı olduğu ve büyük kısmında (%85,2) folluk tipi yumurtlama alanı olduğu belirlenmiştir.

Çanakkale’de yürütülmüş bir çalışmanın sonucunda, incelenen işletmelerin %70,5’inin toprak zeminli kümeslere sahip olduğu belirlenmiştir (Yurt 2002). Güngördü 2009 yaptığı çalışma sonunda, incelenen kümeslerin %99’unun toprak zeminli olduğunu ve yetiştiricilerin %70,1’inin tavukları bir arada, %3,1’inin ayrı ayrı yetiştirdiği sonucunu bildirmiştir. Kümes zemininin toprak olması sonucu itibariyle çalışma bulgularının, Yurt (2002) ve Güngördü (2009)’un çalışma bulgularıyla kısmen benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güngördü (2009) tarafından yapılan çalışmada, kümeslerde badana yapmayan yetiştiricilerin oranı %51,5, badana yapan yetiştiricilerin oranı ise %47,5 olarak belirlenmiştir. Yurt (2002) tarafından yapılan araştırmada, yetiştiricilerin %69,9’unun kümesleri kısmi aralıklarla toz kireç ile dezenfeksiyon yaptığı ve kısmi aralıklarla kireç ile badana yaptıkları sonucu bildirilmiştir. Çalışma bulguları ile diğer çalışma bulguları arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Şekeroğlu ve Akşimşek (2009) tarafından Tokat’ta yapılan çalışma sonucunda, barınak yapımını erkeklerin, barınak temizliğini, yemleme ve sulamayı kadınların gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Bayraktar (2012) tarafından Artvin’de gerçekleştirilen çalışmada, barınak yapımını %42,1 oranında erkeklerin, barınak temizliğini %68,3 oranında kadınların ve yemleme sulama işlerinin %69,5 oranında kadınların yaptığı bildirilmiştir. Bingöl’de yapılan bir çalışmada, incelenen işletmelerde kümes işlerine kadınların katılma oranı ortalama %46 olarak bildirilmiştir (Bural 2015).

4.6. Yetiştiricilerin Köy Tavukçuluğu Hakkındaki Genel Düşünceleri

Yetiştiricilerin hepsi kendi yetiştiriciliği vasıtasıyla yumurta ve tavuk eti ihtiyacını karşılayamadığını, marketten satın aldıklarını ifade etmişlerdir. Yetiştiricilerin %86,2’si yüksek gelire sahip olsalar ve rahatlıkla tavuk eti ve yumurta satın alabilseler de, yine de köy tavukçuluğu işine devam edeceklerini beyan etmişlerdir. Bu sonuçlara göre; yetiştiricilerin köy tavukçuluğu yetiştiriciliğini kabullendikleri ve özellikle aile içi yumurta tüketim ihtiyaçları için bu işi yaptıkları kanısına varılmıştır. Yetiştiricilerin hepsi, tavuk yetiştiriciliği hakkında teknik bilgi ve aşı yapma gibi uygulamaların devlet tarafından iyileştirilmesi sağlanırsa, köy tavukçuluğu konusunda daha olumlu düşüncelere sahip olacaklarını ifade etmişlerdir. Yetiştiricilere göre köy tavukçuluğunun en önemli sorunu %68,8 oranında hastalıklar, %9,2 oranında barınak yetersizliği ve %9,2 oranında ise yem maliyetleri olarak belirlenmiştir. Yetiştiriciler %40 oranında aşı desteği,

%13 oranında kümes desteği ve %11 oranında ise genel olarak devlet desteği gibi faktörleri, bölgede yapılan köy tavukçuluğunun problemlerinin çözüm seçenekleri olarak belirlemişlerdir. Batman'da Güngördü (2009) yapmış olduğu çalışmada, tavuk yetiştiriciliği yapan üreticilerin gelir seviyeleri yükselse bile yumurta üretimini arttırmak arzusunda olan yetiştirici sayısının tavuk eti üretimini arttırmak arzusunda olan yetiştirici sayısına nazaran daha fazla artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bural (2015) tarafından yürütölen çalışmada, üreticilerin gelir seviyesinin yükselmesi köy tavukçuluğunda yumurta üretimini etkilemezken, tavuk eti ve diğer üretim gruplarında azalma olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Güngördü (2009) ve Bural (2015) tarafından yapılmış her iki çalışmada da, devletin yetiştiricilik konusunda verdiği hizmetlerin iyileştirilmesi durumunda üreticilerin var olan durumlarının olumlu yönde artış sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Çalışma bulguları ile diğer çalışma bulguları arasında paralellik olduğu belirlenmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yetiştiricilerin %84,4'ünün erkek olduğu, yaşlarının ortalamasının 45,34 olduğu ve yetiştiricilerin büyük bir kısmının ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Ailedeki birey sayısı ortalamasının 6,59 kişi olduğu belirlenmiştir.

Bahçe tarımının gelir kaynağı olarak önem sırası 4. sırada, tarla tarımının gelir kaynağı olarak önem sırası 3. sırada, hayvancılığın gelir kaynağı olarak önem sırası 2. sırada ve diğer tarımsal faaliyetlerin gelir kaynağı olarak önem sırası 1. sırada olarak belirlenmiştir.

Yetiştiricilerin büyük bir kısmının (%96,3) köy tavuğu yetiştirdiği belirlenmiştir. Bütün ilçeler itibariyle geleneksel olduğu için köy tavukçuluğu yapılma oranı %91,4, ekonomik getiriden dolayı yapılma oranı %6,5 ve diğer nedenlerden dolayı yapılma oranı ise %2,1'dir.

İşletmelerdeki toplam hayvan sayısının ortalama olarak 38 adet olduğu saptanmıştır. İşletmelerde bulunan kanatlı hayvan sayısı toplam hayvan sayısının %58,9'una tekabül etmektedir. Yetiştiriciliği yapılan tavuk ve horoz ırklarının %88 oranında karışık köy sürülerinden oluştuğu belirlenmiştir. İşletmelerin %6'sında ticari yumurtacı hibrit genotipinin ve hem yerel hem de ticari yumurtacı hibrit genotipin bulunduğu belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde kooperatif üyesi olan işletmeci olmadığı belirlenmiştir. İşletmelerin %88'inde tavukların dışarıdan alındığı tespit edilmiştir. İşletmelerde kümesin eni ortalama 9,10 m kümesin boyu ise 10,27 m olarak saptanmıştır. Kış mevsiminde hayvanların ölüm oranı %49,5, sonbaharda %29,4, ilkbaharda %11,9 ve yazın ise %10,1 olarak belirlenmiştir.

İşletmelerin %81,7'sinde hastalık görüldüğü, %18,3'ünde ise hastalık görülmediği sonucu saptanmıştır. İşletmelerde en çok görülen hastalıkların ishal (%27,5) ve viral hastalık (%22) olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin %56'sında sürünün yarısından çoğunun

öldüğü belirlenirken, %17,4'ünde sürünün tamamının öldüğü ve yine aynı oranda işletmede sürünün yarısından azının öldüğü sonucu belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde hastalıklara karşı önlem alınma oranı %17,4 olarak belirlenmiştir. Anket yapılan yetiştiricilerin %57,4'ünün tavukları antibiyotik kullanarak tedavi ettiği, %42,6'sının ise aşı kullandığı ve işletmelerin %11'inde tavuklara viral hastalık aşısının yapıldığı belirlenmiştir.

İşletmelerin %81,7'sinde kümesin yapımının erkekler tarafından %16,5'inde hep birlikte ve %1,8'inde ise çocuklar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. İşletmelerde kümes temizliğinin ve yemleme ve sulama işlemlerinin büyük oranda (%75,2 ve %53,2) kadınlar tarafından yapıldığı sonucu belirlenmiştir.

Yetiştiricilere göre köy tavukçuluğunun en önemli sorunu %68,8 oranında hastalıklar, %9,2 oranında barınak yetersizliği ve %9,2 oranında ise yem maliyetleri olarak belirlenmiştir. Anket yapılan yetiştiricilere göre, Muş ili köy tavukçuluğu için belirledikleri sorunların çözümleri olarak %40 oranla aşı desteği, %13 oranla barınak desteği oluşturmayı ve %11 oranla ise genel olarak devlet desteği seçeneklerini belirlemişlerdir.

Bu sonuçlara göre, Muş ili köy tavukçuluğu için önemli olabilecek bazı öneriler aşağıda verilmiştir.

1) Köy tavukçuluğu yetiştiriciliğinde etkin olan kadınlara, yetiştiricilik konusunda eğitim verilmesi, hayvan sağlığı ve kümes şartlarının iyileştirilmesi konusunda yetiştiricilere destek sağlanması, köy tavukçuluğunun üretim devamlılığının sağlanarak karlılığın artırılması için gerekli strateji çalışmalarının yapılması Muş ili köy tavukçuluğunun gelişmesi açısından son derece önem arz etmektedir.

2) Muş ili köy tavukçuluğu yetiştiriciliğinin sosyo ekonomik yönden ivme kazanması için, bu faaliyeti ekonomik kazanç sağlamak amacı olan dinamik ve bu konuda eğitim almış bir üretici kitlesinin ilgili kurum ve kuruluşlarca oluşturulması gerekmektedir.

3) Yetiştiricilere hayvanların bakımı ve beslenmesi konusunda bilgi verilmesiyle, bu konularda yapılan gereksiz masraflar azaltılabilir ve kar artışı sağlanabilir. Özellikle tavuk hastalıkları, devlet destekleri, yem gideri ve ürünlerin pazarlanması konularında üretici sorunlarının çözümü için gerekli adımların hızlı ve kararlı bir şekilde atılması gereklidir.

4) Modern ekipmanların kullanıldığı, hastalıklara karşı koruyucu tedbirlerin alındığı uygun yetiştirme tekniklerinin uygulanmasıyla, gelişmiş köy tavukçuluğu ve/veya yarı entansif köy tavukçuluğu üretim sistemine geçişin sağlanabilmesi gerekmektedir.

5) Yetiştiricilerin örgütlenme konusunda bilinçlendirilmesiyle, destek ve ürün pazarlama gibi üretici sorunlarının daha kolay ve daha hızlı çözüm bulmaları sağlanmalıdır. Gerçekleştirecek devlet destekleri ve çözüm odaklı politikalarla Muş ili tavukçuluğunda verim artışı elde edilebilir.

6) Türkiye’de köy tavukçuluğu yapan işletmelerin mevcut durumu ve sorunları hakkında çok az araştırma, çalışma veya proje yapılmıştır. Bu konu ile ilgili ortaya konulacak model çalışmalar, hem kırsal nüfusun refah seviyesinin yükselmesinde, hem de organik veya doğal olarak kabul gören ürünlerin üretim miktarının artırılması açısından son derece önemli olduğundan dolayı konuyla ilgili yeni çalışmaların desteklenerek pratiğe geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR LİSTESİ

Aini I (1990) Indigenous chicken production in south-east asia. World's Poultry Science Journal 46: 125-132

Akçil M (2014) Parametrik testler (http://www.egitim.aku.edu.tr/parametrik_testler.ppt)

Aklilu HA, Almekinders CJM, Udo, HMJ, Van der Zijpp AJ (2007) Village poultry consumption and marketing in relation to gender, religious festivals and market access. Trop Anim Health Prod 39: 165-177

Aksoy T, Yurt Z, İlaslan Çürek D, Nilgün Yapıcı N (2007) Dünyada ve ülkemizde köy tavukçuluğu. 5. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi, 05-08 Eylül 2007 Van, Türkiye s. 58

Aksoy A, Yavuz F (2012) Çiftçilerin küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini bırakma nedenlerinin analizi doğu Anadolu bölgesi örneği. Anadolu Tarım Bilim Dergisi 27(2): 76-79

Akşimşek ŞD (2008) Ülkemizde kuş gribi görülmesinden sonra Tokat ili köy tavukçuluğunun yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Zootekni Anabilim Dalı. Tokat, s. 75

Alabi RA, Aruna MB (2005) Technical efficiency of family poultry production in Niger-Delta, Nigeria. Journal Central European Agriculture 6(4): 531-538

Anonim (2020) Coğrafi yapı. Muş'un coğrafi yapısı. (<http://www.mus.gov.tr>) (Erişim tarihi: 15.08.2020)

Bayraktar E (2012) Artvin ili köy tavukçuluğunun yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Zootekni Anabilim Dalı. Tokat s.77

Benabdeljelil K, Arfaoui T, Johnston P (2001) Traditional poultry farming in Morocco. livestock community and environment proceedings of the 10th conference of the association of institutions for tropical veterinary medicine, Copenhagen, Denmark, p. 7

Branckaert RDS, Gaviria L, Jallade J, Seiders RW (2000) Transfer of technology in poultry production for developing country. XXI. World's Poultry Congress, 20–25 August Montreal, Canada, p. 25

Bural R, İnci H (2014) Bingöl ili köy tavukçuluğunun durumu. 10. Ulusal Zootekni Öğrenci Kongresi. 23 Nisan 2014, Kayseri, s. 125

Copland JW, Alders RG (2005) The Australian village poultry development programme in Asia and Africa. World's Poultry Sci. Jour 61: 31-37

Csorbai A, Jankovcs P, Cservari G, Marton I (2002) Some characteristics of egg production on small farms in Samogy Country Acta Agraria Kaposvariensis 6(2): 231-235

Çiçek H, Tandoğan M (2008) Kuş gribi salgını ve Afyonkarahisar tavukçuluk sektörü. Veteriner Hekim Derneği Dergisi 79(2): 43-48

Demirulus H, Aydın A, Beşkaya S, Dursun SG (2013) Geliştirilmesi açısından Diyarbakır ve Tekirdağ illerinde köy tavukçuluğunun durumunu belirlemeye yönelik karşılaştırmalı bir çalışma. 8. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi 5-7 Eylül Çanakkale, s. 146-156

Eleroğlu H, Yıldırım A, Toker T (2004) Sivas ilinde tavukçuluğun durumu. 4. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi 01-04 Eylül, Süleyman Demirel Üniversitesi. Ziraat Fakültesi. Zootekni Bölümü, Isparta, s. 343-347

Eleroğlu H, Yıldırım A, Şekeroğlu A (2014) Sivas ili agro-ekolojik alt bölgelerinde köy tavukçuluğunun yapısı. Tavukçuluk Araştırma Dergisi 11(2): 10-15

FAO (2008) FAOSTAT, Statistical database of food and agriculture organization of the United Nations, Rome Italy (<http://www.fao.org/faostat/en/#home>) (Erişim tarihi: 05.08.2019)

Farooq M, Gul N, Chand N, Durrani FR, Khurshid A, Ahmed J, Asghar A, Zahir UD (2002) Production performance of backyard chicken under the care of women in Charsadda, Pakistan. Livestock Research for Rural Development 14(1): 45-55 (<http://www.cipav.org.co/lrrd/lrrd14/1/faro141.htm>)

Flock D (2005) A billion dollar Potential: to involve more people in the egg boom, Poultry International, June 10-16

Güngördü S (2009) Batman ili köy tavukçuluğunun durumu. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van, s. 46

Holmann F, Rivas L, Urbina N, Rivera B, Giraldo LA, Guzman S, Martinez M, Medina A, Ramirez G (2005) The role of livestock in poverty alleviation an analysis of Colombia. LRRD 17(1): 42-53

İnci H, Bural R, Şengül T (2015) Bingöl ili köy tavukçuluğunun yapısı. Tavukçuluk Araştırma Dergisi 12(2): 13-17

Karakaya E, Kızıloğlu S (2014) Küçükbaş hayvancılık işletmelerinin örgütlenme yapısı Bingöl ili örneği. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 1(4): 552–560

Khalafalla AI, Awad S, Hass W (2002) Village poultry production in the Sudan characteristics and parameters of family poultry production in Africa, IAEA, Vienna, 87-94

Kitalyi AJ (1998) Village chicken production systems in rural Africa. Household Food Security and Issues: FAO, Rome, s. 142

Kristjanson P, Krishna A, Radeny M, Nindo W (2004) Pathways out of poverty in Western Kenya and the role of livestock. Pro-poor livestock policy initiative. International Livestock Research Institute, ILRI, PPLPI working paper No 14

Küçükbayrak U (2015) Diyarbakır ili merkez ve ilçelerinde hindi yetiştiriciliğinin yapısı ve durumu. Bingöl Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Zootekni Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Bingöl, s. 63

Miran B (2003) Temel istatistik. Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir, s. 302

Moreki JC (2010) Village poultry production in Serowe-Palapye sub-district of Botswana, Livestock Research for Rural Development. 22(3): 110-119

Moreki JC, Dikeme R, Poroga B (2010) The role of village poultry in food security and HIV/AIDS Mitigation in Chobe District of Botswana. Livestock Research for Rural Development 22(3): 120-130

Mwalusanya NA, Katule AM, Mutayoba SK, Mtambo MMA, Olsen JE, Minga UM (2002) Productivity of Local Chickens under Village Management Conditions, Tropical Animal Health and Production 34: 405–416

Pandey VS (1992) Epidemiology and economics of villages poultry production in Africa. Overview, conference proceedings, village poultry production in Africa, Rabat, Morocco. Pandey, V.S. And Demey, F. (Edi) 124–128

Permin A, Riise JC, Kryger KN (2004) Strategies for developing family poultry production at village level. Experiences from West Africa And Asia. World Poultry Congress, 8-12 June İstanbul, p. 142

Riise JC, Permin A, Mcainsh CV, Frederiksen L (2004) Keeping village poultry a technical manual on small-scale poultry production. Network for Small holder Poultry Development. Copenhagen, Denmark, p. 89

Sonaiya EB (2007) Family poultry, food security and the impact of HPAI. World's Poultry Science. Journal 63: 132-138

Sonaiya EB (2009) Some technical and socioeconomic factors affecting productivity and profitability of small holder family poultry. World's Poultry Science J 65: 201-205

Spradbrow PB (1993) Newcastle disease in village chickens, Poultry Science Rev 5: 57-96

SPSS (2009) Statistical package for the social sciences, SPSS for Windows Ver. 17.0, SPSS Inc., Chicago, Illinois, USA

Şekeroğlu A, Akşimşek DŞ (2009) Tokat ili köy tavukçuluğunun bazı özellikleri. Anadolu Tarım Bilim. Dergisi 24(2): 108-113

Şekeroğlu A, Sarıca M (2010) Bir üretim sistemi olarak köy tavukçuluğu. Tavukçuluk Araştırma Dergisi 9(1): 41-47

Tadelle D, Ogle B (2001) Village poultry production systems in the central highlands of ethiopia. Tropical Animal health and Production 33: 532-537

Tadesse D, Singh H, Mengistu A, Esatu W, Tadelle D (2013) Study on management practices and marketing systems of village chicken in East Shewa, Ethiopia. Academic Journals. African Journal of Agricultural Research 8(22): 2696-2702

TÜİK (2019) Hayvansal üretim istatistikleri (erişim tarihi: 13.09.2019)

TÜİK (2015) Hayvansal üretim istatistikleri (erişim tarihi: 13.02.2017)

Türkoğlu M, Eleroğlu H (1999) Serbest broiler yetiştiriciliği. VIV Poultry Yutav'99. Uluslararası Tavukçuluk Fuarı ve Konferansı. 3-6 Haziran 1999 İstanbul, s. 110-122

Upton M (2004) The role of livestock in economic development and poverty reduction, Rome, FAO, s. 155

Yurt Z (2002) Çanakkale ilindeki kimi köylerde köy tipi kümes hayvanı yetiştiriciliğinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı Çanakkale, s. 55

ÖZGEÇMİŞ

20.05.1991' de Batman' da doğdu. İlköğrenimimi Muş Merkez Vali Adil Yazar İlköğretim okulunda okudu. 2010 yılında Muş Lisesinden mezun oldu. 2014 yılında Bingöl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni bölümünden mezun oldu. 2015 yılından bu yana Tarım ve Orman Bakanlığı İl/İlçe Müdürlüklerinde görev yapmaktadır. 2018 yılında Bingöl Üniversitesi Fen Bilimleri Zootekni Anabilim dalında Yüksek Lisans eğitime başladı.